

Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (II. rész) – Jakov V. Brjusz könyvtára

V. Molnár László a Valóság tavalyi évfolyamának hasábjain a XVIII. századi orosz–német tudományos kapcsolatokat vizsgálva olyan tényt rögzített, amely nemcsak szűken e kétoldalú viszonyt, hanem a Nagy Péter-i Oroszországnak a külföldi tudományos élethez való kapcsolódását is remekül jellemzi: „Ezek a kontaktusok már I. Péter (1689–1725) trónra lépésével számottevővé váltak, mivel a felemelkedő cári birodalomnak nagy szüksége volt építészekre, szakképzett kézművesekre, orvosokra, jogászokra, diplomatákra, pénzügyi szakemberekre, katonatisztekre, pedagógusokra és nyelvtanárokra. A nagy reformer kitűnően látta, hogy országát csak akkor tudja «europaizálni» és modernizálni, ha átmenetileg szakképzett külföldieket hív hazájába. Számítása be is vált, hiszen a gyors meggazdagodás és szakmai karrier reményében külföldiek [...] ezrei utaztak Oroszországba, amely számukra az idő tájt a végtelen lehetőségek birodalma volt. A cár busásan megjutalmazta mindazokat, akik szakértelmüket «áruba bocsátva» hűségesen szolgálták őt.” (V. Molnár László: *Német tudósok a pétervári akadémián. Valóság, 2000. 10. 59. p.*)

A fent említett tudósok és szakemberek Európa különböző országaiból érkeztek és telepedtek le orosz földön. Közéjük tartozott a skót származású Brjusz família is, amely a letelepedés után még eredeti családnevéről – Bruce – is az oroszos változatra tért át (így nem véletlen a keresztnevek latin betűs átírásának nehézsége sem: az orosz 'Jakov' – amelynek elején a kiejtés szerinti első két hang helyén lefráskor egy, a cirill írásnak megfelelő 'ja' betű áll –, valószínűsíthetően 'Jacob'-ot takar). A családtagok közül az édesapa katonai szolgálatot vállalt, nem lehet tehát véletlen, hogy fia, az 1670-ben született Jakov fivérével, Roberttel együtt a jövődöbéli cári precobrazsenszkojei „játékezedésben” tanulta a katonáskodást. A fiúk a családi környezetben az akkori időknek megfelelő nevelést kaptak, Jakovnak többek között lehetősége volt az életpályáján később igen fontossá váló angol nyelv tökéletes elsajátítására is. Szaveljeva biográfiai adatai és az életrajzi lexikonok szerint (*Savel'eva, E. A.: Spodviznik Petra Pervogo = Kniznoe obozrenie, 1981. iul', 16.; Bol'shaâ Sovetskaâ Ęnciklopediâ. T. 4. Gl. red. A. M. Prohorov. Moskva, Sovetskaâ Ęnciklopediâ, 1971. 72. p.*) Jakov Brjusz katonai pályája a játékvezred után a krími és az azovi hadjáratban folytatódott. Az utóbbi idején, 1696-ban készítette el a Moszkvától Kis-Ázsiáig terjedő területek térképét, melyet aztán a Nagy Péternek Hollandiában megrendelésre dolgozó J. Thesing amszterdami nyomdájában adtak ki (*Pekarskij, P. P.: Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom. T. 1. Sanktpeterburg, Obšestvennaâ pol'za, 1862. Hasonmás kiadás: Leip-*

zig, 1972. 290. p.). 1701-től részt vett az Északi hadjáratban, a poltavai csatában a tüzérséget vezette. 1721-ben az ő irányításával kötötték meg a nystadti békét, ezért I. Péter grófi címet adományozott neki. A. D. Mensikov mellett fokozatosan vált a cár másik legközvetlenebb és legbizalmasabb munkatársává.

Katonai pályájával párhuzamosan komoly eredményeket ért el a tudományos élet több területén is. A kezdeteket a fent említett térkép elkészítése után az jelentette, hogy 1697-ben bevásárolták a cár első Nyugat-Európába indított delegációjába, amelynek útját az orosz kultúrtörténetben nagy követjárásként emlegetik.

Az út során – Königsberg és más német, valamint Zaandam, Amszterdam és más holland városok meglátogatása után – nagy hasznát vette a gyerekkorban elsajátított angol nyelvnek: ő kísérte át a cárt a kontinensről rövid angliai tartózkodására. Nem is tért vissza I. Péterrel Hollandiába, hanem 1699-ig matematikát, asztronómiát, alkalmazott mechanikát hallgatott több angliai egyetemen, valamint – az oroszok közül elsőként – Newton fizikáját és gravitációs elméletét is tanulmányozhatta. Hazatérése után az újonnan alapított moszkvai matematikai–navigációs iskola vezetője lett, az intézményben obszervatóriumot rendezett be. 1717-ben a Szenátus tagjai közé választották, és a cár rábízta a Kereskedelmi és Manufaktúra Kollégium, vagyis az egyik legfontosabb minisztérium vezetését. (*Savel'eva, E. I.: Biblioteka Á. V. Brŭsa v sobranii BAN SSSR = Russkie biblioteki i ih citatel'. Pod red. B. B. Piotrovskogo i S. P. Luppova. Leningrad, Nauka, 1983. 123–124. p.*)

Tevékenységének sokrétűségét bizonyítja – és az orosz nyomdászattörténet egy jelentős fejezetét adja –, hogy az előbbieken felsoroltak mellett a cár megbízásából 1705-től folyamatosan ellátta a Moszkvában működő Kiprianov-nyomda felügyeletét. A műhely az egyetlen volt a XVIII. század első negyedében Oroszországban, amelyet magánvállalkozásként alapítottak, Brjusz személyének jelenléte a nyomda fejlődésében mégis azt jelzi, hogy a cár nem hagyta teljesen állami ellenőrzés nélkül működését: egyik legközelebbi munkatársára bízta a nyomda felügyeletét. (*A nyomda történetéről és egyik legfontosabb kiadványsorozatukról, a Brjusz által szerkesztett kalendáriumokról ld. Hangodi Ágnes: Kalendáriumok Nagy Péter Oroszországában = Magyar Könyvszemle, 1999. 4. 438–446. p.*) Nem is annyira szigorú cenzori ellenőrzés lehetett ez, sokkal inkább a régi másolóműhelyek korrektorának szerepköre: ez a megbízás ugyanis Brjusz számára egyben teljes művek fordítását vagy megírását, valamint jó néhány kiadvány szerkesztését is jelentette. Szaveljeva újabb kutatásai pontosan kimutatták, melyek voltak ezek a művek (*Savel'eva, 1983. 126–128. p.*). Fordításai közül az elsőt – már a cár által terveztetett új cirill betűtípus kipróbálásával – 1708-ban Moszkvában adták ki. A „Geometria, azaz oroszul földméréstan” címet viselő mű német nyelvű, 1698-ban Augsburgban megjelent eredetijét [Burckhard von Pürkenstein, Anton Ernst: Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirkels und Lineals. Oder: Ausgewählter Anfang zu den mathematischen Wissenschaften] valószínűleg a cár könyvtárából kaphatta kölcsön (*Biblioteka Petra I. Ukazatel'-spravocnik. Sost. E. I. Bobrova. Leningrad, BAN, 1978. 981. tétel*). A következő két fordítás 1717-ben jelent meg, az egyik, „A holland nyelv művészete” egy 1712-es amszterdami kiadás alapján [Sewel, Willem: Nederduytsche Spraakkonst, waarin de Gronden der Hollansche Taale] készült, a másik pedig a híres holland fizikus és matematikus, Ch. Huygens

1698-ban Hágában latinul kiadott, az éggömbökről szóló műve volt [Kosmotheoros, sive De terris caelestibus earumque ornatu conjecturae...]. Mindebből az is kiderül, hogy az angol mellett Brjusz boldogult a német, a holland és a latin nyelvvel is. Szerzőként szintén három művet mondhatott magáénak: az 1708-ban kiadott, geometriával foglalkozó „Síkídomok változásai”-t [O prevrašenii figur ploskih v inye takogo ze soderezaniâ], az 1717-ben megjelent kétkötetes orosz–holland szótárt [Kniga leksikon, ili Sobranie recej po alfavitu s rossijskogo na gollandskij âzyk], és szerzőtársként közreműködött a szintén 1717-ben kiadott „Ifjúság illendő tüköre” című [Ūnosti cestnoe zercalo, ili pokazanie k zitejskomu obhozdeniû], a helyes viselkedést taglaló és illemszabályokat tartalmazó tankönyv összeállításában. Szerkesztői feladatai közül példaként csak azt az egyet említem meg a Szaveljeva által felsoroltakból, melynek orosz nyelvre fordított változatában [Zemnovodnogo kruga kratkoe opisanie iz staroj i novoj geografii po voprosam i otvetam cerez Ágana Gibnera sobrannoe i na nemeckom dialekte v Lejpcige napecatano...] 1719-ben szerkesztőként a cáρ utasításai nyomán teljesen át kellett írnia az orosz államról szóló fejezetet: a műben ő vezette be „Moszkovija” helyett a „Rosszija” kifejezést a birodalommal kapcsolatban. A XVIII. század első negyedének orosz nyomtatványait feltáró könyvészeti összeállítás szerint (*Opisanie izdanij grazdanskoi pecati 1708 – ânvar’ 1725. g. Sost. T. A. Bykova, M. M. Gurevic. Moskva–Leningrad, AN SSSR, 1955. 259. p.*) a külföldön is több kiadást megért munkának [Hübner, Johann: Kurtze Fragen aus der neuen und alten Geographie bis auf gegenwärtige Zeit...] egy olyan kiadását használhatták a fordításhoz, amely 1711 után jelent meg, mert utalás szerepel benne a Rákóczi-szabadságharc végének eseményeire. [Hasonló magyar vonatkozásai lehetnek egyébként a gyűjteményben annak a Londonban kiadott történelmi könyvsorozatnak, amelynek 1710-re szóló, 1711-ben megjelent kötete a következő címet viselte: A compleat History of Europe: or, a View of the Affairs thereof, civil and military, for the Year 1710. Containing all the Publick and Secret Transactions therein about a Peace and otherwise;...; The Wars in Italy, Livonia, Finland, Sweden, Netherlands, Spain, Germany, Hungary, etc. Intermix’d with Great Variety of original Papers, Letters, Memoirs, Treaties, etc.]

Brjusz könyvtárának összetételéről a korábbi szakirodalomban Pekarszkij és Luppov kutatásai nyújtottak tájékoztatást (*Pekarskij, 1862. 289–303.; Luppov, S. P.: Kniga v Rossii v pervoj cetverti XVIII. veka. Leningrad, Nauka, 1973. 184–203. p.*). Utóbbi főként azokra a lajstromokra támaszkodott, amelyek Brjusz halála után, 1735-ben a gyűjtemény átadásakor készültek az Orosz Akadémiai Könyvtárban. 1989-ben jelent meg Brjusz könyvtárának katalógusa (*Biblioteka Á. V. Brûsa. Katalog. Sost. E. A. Savel’eva. Leningrad, BAN, 1989. 409 p. – a szögletes zárójelben szereplő könyvcímek szinte mindegyikének e mű a forrása*). Ez azt a mintegy 800 kéziratot és nyomtatott könyvet sorolja fel, melyekről Brjusz ex librise vagy a tulajdonos bejegyzései alapján biztosan állítható, hogy a gyűjteményhez tartoztak. A nyolcszázas szám mintegy hatvan százaléka a Luppov által korábban rögzített ezernégyszázas egység számnak. A csökkenés magyarázata Szaveljeva szerint a fenti kritériumok (ex libris, bejegyzések) mellett az, hogy az Akadémiai Könyvtár Brjusz könyveiből azokat, amelyek az Akadémián már megvoltak, 1735 után könyvkereskedésében értékesítette. A katalógus bevezetője szerint (*Biblioteka, 1989. 4–7. p.*) Brjusz ex librise a cáρ által adományozott grófi címmel járó címer volt, a latin „Fui-

mus” felirattal. Ezt általában a könyvtárban nagy többségben lévő idegen nyelvű művekben alkalmazta: külön elkészítettet metszetként ragasztotta a könyvek címlapjának belső oldalára. Az orosz nyelvű művekbe kézírással jegyezte be saját nevét. A könyvek kötése a lehető legváltozatosabb: a könyvtárban a fatáblás kötéstől kezdve a pergamenen és a papíron keresztül a bőrkötésig mindegyik típus megtalálható volt. Szaveljeva megjegyzi azt is, hogy Brjusz szívesen készített kézírással jegyzeteket gyűjteménye könyveibe, ezek között vannak matematikai számítások és eredmények, feladatmegoldások, javítások és részletes szerkesztői megjegyzések, sőt gyógyszerreceptek is.

A gyűjtemény tematikai megoszlását Luppov táblázatban mutatta ki (*Luppov, 1973. 194. p. – a táblázat sorainak sorrendjét a művek csökkenő száma szerint rendeztem át*), amelyből világosan kitűnnek Brjusz érdeklődésének különböző irányai:

 Szakcsoport 	 Művek száma 	 Kötetek száma
Matematika	124	140
Orvostudomány	112	116
Teológia, vallás	97	102
Történelem	90	107
Hadtudomány	83	91
Geológia, földrajz, útleírások	68	71
Építészet	53	60
Csillagászat	52	52
Lexikonok, szótárak, nyelvtanok, tankönyvek	48	49
Filozófia, pszichológia, logika	44	86
Fizika, mechanika, fénytan	37	41
Biológia	31	33
Technika	31	32
Kémia	28	31
Szépirodalom	26	33
Művészetek	21	24
Jogtudomány	20	20
Numizmatika	19	19
Tengerészet, navigáció	17	20
Genealógia, heraldika	16	20
Politika	13	13
Asztrológia, alkímia	13	13
Gazdaság, kereskedelem	11	11
Egyéb és megállapíthatatlan témájú	356	395
Összesen:	1410	1579

A leghamarabb az enciklopédikus jelleget fedezhetjük fel: szinte valamennyi tudományág képviselőivel találkozhatunk, a matematikától és az orvostudománytól kezdve a fizikán, csillagászaton, kémián, hadtudományokon, földrajzon, történelmen, filozófián, jogon, művészeteken, teológián keresztül egészen a lexikonokig, szótárakig, nyelvtanokig, valamint a klasszikus és a korabeli szépirodalomig. Ha a természet- és a humán tudományok egymáshoz viszonyított arányát nézzük, Luppov táblázatának itt nem közölt százalékos kimutatásából az derül ki, hogy a két rész körülbelül egyenlő arányú.

A természettudományokon belül a legtöbb könyv matematikai, fizikai és orvosi jellegű. Az első két csoport nagyságára Brjusz életrajza már megadta a választ: angliai éveit után a későbbiekben is sokat foglalkozott e tudományágakkal. A matematikán belül aritmetikai, algebrai és trigonometriai művek sokasága segítette tanulmányait, de ide sorolható az általa fordított, fentebb már említett „Geometria” is. A fizikai témájú könyvek közül mindenképpen említést érdemelnek Newton Angliában beszerzett vagy onnan megküldött művei [pl. A Help to Calculation. Or Two Tables: the one of decimal Numbers, and the other of their Logarithmes, for the ready converting of Sexagenary Tables into decimal, and the contrary. London, 1657.; Opticks, Or a Treatise of the Reflections, Refractions and Colours of Light. London, 1721.; Universal Arithmetick: Or, a Treatise of Arithmetical Composition and Resolution. London, 1728.]. Az orvostudománnyal kapcsolatos könyvek szerzői között ott van Galenosz, Hippokratész, Paracelsus, mellettük Brjusz a farmakológiával foglalkozó szerzőket részesítette előnyben: jó példa erre Bljumentrosztnak, a cári egyik orvosának 1716-ban Lipcsében kiadott „Házi és úti patiká”-ja [Laurentii Blumentrosi Med. Phil. Doct. Molhusino, und der Ctzarischen Majest. Leib-Medico, Haus- und Reiss-Apothek, oder beschreibung der auserlesensten...].

A következő, számbelileg is jelentős csoportot a csillagászati művek adják. Az asztronómia nem egyszerűen csak Brjusz kedvenc tudományága volt: ő maga is azok közé a tudósok közé tartozott, akik a XVIII. század első negyedének Oroszországában megpróbálták elismertetni Kopernikusz heliocentrikus világmképenek elméletét. Ebben nagy szerepe volt a korábban már említett Huygens-mű fordításának is, mely szintén ezt az elgondolást ismertette. A csillagászati könyvek között emellett ott voltak E. Halley művei [pl. A Synopsis of the Astronomy of Comets. By Edmund Halley L. L. D. Savilian Professor of Geometry at Oxford. London, 1715.] és egy J. Kepler munkásságát bemutató kötet is [Johannes Keplerus. His Reconciling of Scripture Text, etc. London, 1661.]. Brjusz valószínűleg vonzódott az építészethez és annak irodalmához, ezt bizonyítják az ilyen tárgyú, főleg klasszikus könyvek a gyűjteményében: Palladio művei és Vitruvius munkájának német nyelvű kommentárjai [Palladio, Andrea: Traicte des cinq ordres d'Architecture desquels se sont servy les anciens. Amsterdam, 1679.; Böckler, Georg Andreas: Neues und zu vor nie also eingerichtetes vollkommenes Seulen-Buch, worinnen die 5. Seülen zu der edlen Bau Kunst; wie selbige vom Vitruvio, ... Nürnberg, 1684.]. Nem feledkezhetünk el a katonai pályához szükséges, nagy számú tüzérségi és erődítéssel kapcsolatos műről, valamint a földrajzon belül a geodéziáról és az útleírásokról sem. Brjusz jól ismerte kora folyóirat-irodalmát is, 1666-tól 1723-ig járatta az elsők között megjelenő londoni kiadású angol tudományos folyóiratot, a „Philosophical Transactions”-t (a gyűjteménybe került 36 évfolyam leírását ld. *Biblioteka*, 1989. 531. tétel).

A gyűjteményben a humán tudományok között az első helyet a történeti művek foglalják el. Egyrészt ókori klasszikusok: Plutharkhosz, Tacitus, Josephus Flavius angol és német nyelvű fordításban [pl. *The Works of Josephus. With great diligence Revised and Amended, according to the Excellent Franch Translation of Monsieur Arnauld d'Andilly. Also the Embassy of Philo Judaeus, to the Emperor Caius Caligula. Never Translated before. With the References of the Scripture, a New Map of the Holy Land, and divers Copper-Plates, serving to Illustrate the History.* London, 1676.], másrészt a XVII. század Oroszországban különösen kedvelt történetírója, S. von Pufendorf. Történelmi életrajzokban is gazdag a gyűjtemény, a legértékesebbek ezek közül a Curtius Rufus-féle Nagy Sándor-életrajz és XII. Károly svéd király 9 kötetes életrajza lehettek. A következő csoportot a filozófiai művek képviselik, ugyancsak klasszikusok és kortársak alkotásaival. A szerzők között ott van Herakleitosz, Demokritosz, a francia Descartes, a Brjusz által annyira kedvelt angolok közül pedig J. Locke, Th. Hobbes és nem utolsósorban a német G. W. Leibniz [Democritus: *De rebus sacris naturalibus et mysticis. Cum notis Synesii et Pelagii.* Nürnberg, 1717.; *An Introduction to Specious Analysis, or a New Geometry, chiefly according to the Method of Des Cartes...* London, 1723.; *Herrn Gottfried Wilhelm von Leibnitz Theodicae, oder Versuch und Abhandlung wie die Güte und gerechtigkeit Gotes, in Ansehung der Menschlichen Freyheit...* Amsterdam, 1726.]. A filológia csoportján belül felsorolható lexikonok, az angol, német, francia, olasz, holland, svéd, latin, görög szótárak és szinte ugyanezen nyelvek grammatikáinak szerepe egyértelmű: Brjusznak valamennyire szüksége volt fordítói és szerkesztői munkássága során egész életén keresztül. A grammatikák sorában különleges helyet foglal el a J. Thesing nyomdájában korrektorként dolgozó Ilja Kopyjevskij latin–szláv nyelvtana [Latin grammatica in usum scholarum celeberrimae gentis sclavonico-rosseanae adornata. Studio, atque opera Eliae Kopyiewitz seu de Hasta Hastenii. Editio prima, novâ hujusce anni curâ. Amstelodami, 1700.]. Nyilván hasonló okok motiválták a ma már klasszikus tankönyveknek számító művek beszerzésekor is: nem lehet véletlen a gyűjteményben Comenius Janua-jának 1640-ben Stockholmban készült latin–német–svéd nyelvű kiadása. Bekerült gyűjteményébe a Nagy Péter-i korszak első Oroszországban kiadott tankönyve is, a Magnyickij-Farvarson szerzőpáros – akkoriban mindketten a matematikai–navigációs iskola tanárai – munkája, a logaritmusok, sinusok, tangensek és secansok táblázata [Tablicy logarifmov i sinusov, tangensov, sekansov, k nauceniu mudrolûbivyh tsa-telej napecatasâ poveleniem blagocestivejsago velikogo gosudarâ našego carâ.... v carstvuûšem velikom grade Moskve, v leto sotvoreniâ mira 7211, ot rozdestva ze po ploti boga slova 1703-ogo dikta]. A mű a Kiprianov-műhelyben látott napvilágot: még a régi, ószláv betűtípussal nyomtatták, de újításként a táblázatok megszerkesztésekor a szedők már arab számokat használtak.

A szépirodalom megoszlása is a történeti művekéhez hasonló: ókori görög és római klasszikusok váltják egymást a francia és angol kortárs irodalom eredeti nyelvű műveivel. Megtalálhatók a katalógusban Aesopus, Anakreon, Homérosz, Ovidius, Horatius, Terentius, Vergilius, Cervantes, Milton, Molière, Fénelon, Rabelais alkotásai [pl. *Fables of Aesop. And her eminent mythologists: with morals and reflections.* By sir Roger Estrange, Kt. The Sixth Edition Corrected. London, 1714.; *Anacreontis Opera Graece. Cum latina versione, notis et indice.* London, 1725.; *De Iliaden van Homerus, prins der Grieksche Poëten. Of Beschrijving van d'Oorlog*

tusschen de Grieken en Trojanen, om de Schaking en wechvoering van Helena. Deel 1–2. Amszterdam, 1654–1658.; Publius Virgilius Maroos Wercken, vertaelt door J. V. Vondel. Amszterdam, 1714.; The Delightsal History of Don Quixot the most Renowned Baron of Mancha. Containing his Noble Atchievements and Suprizing Adventures... London, 1689.; Fenelon: The Adventures of Telemachus, the Son of Ulysse. In Five Parts. The Ninth Edition. London, 1715.; The Whole Works of F. Rabelais. M. D. In two volumes. Or, the Lives Heroic Deeds and Sayings of Gargantua et Pantagruel. London, 1708.]. Ahogy a címek egy részéből kiderül, ezek a művek gyakran nem az eredeti, hanem a Brjusz által ismert, kedvelt nyelvekre fordított változatokban – angol, holland – kerültek be a gyűjteménybe. A teológia külföldi irodalmát Brjusz könyvtárában többek között a reformáció nagy alakjainak, Luthernek és Melanchtonnak a művei és különböző bibliakiadások képviselték. Utóbbiak között ott van a Luther által készített német Újszövetség-fordítás egy Frankfurt am Mainben 1562-ben kiadott példánya és egy kétkötetes orosz–holland kétnyelvű föliókiadás: a katalógus utalásai szerint a holland részek Hágában készültek el 1717-ben, a Szentpétervári Nyomda pedig 1718–19-ben nyomtatta az orosz nyelvű egységeket [a címlap is kétnyelvű: *Het Nieuwe Testament, ofte alle boecken des Nieuwen verbonds onses Heeren Jesu Christi. Gedruckt door last. Zyn Czaarse Majesteyt Petrus den Eersten, Keyser van Groot en Kleyn Ruslandt enz. D. 1–2. In 's Gravenhage, by Johannes van Duren, Boeckverkooper, 1717. – Kniga Evangelie napecatasâ âzykom rossijskim. Povelieniem carskogo velicestva. T. 1–2. V Sankt-peterburgskoj tipografii ot rozgestva Hristova 1718–1719.*].

Az 1989-ben kiadott katalógus a nyomtatott könyvek mellett 25 orosz és külföldi kéziratot is regisztrál, közöttük van F. Polikarpov orosz történelmi témájú művének 1715-ös kézirata, egy XVII. századi orosz krónika [Kniga Stepennaâ s dobavleniem vypisok iz hronografov ot carstvovaniâ Fedora Ivanovica do carstvovaniâ Vasiliâ Šujskogo] és Jacobus de Voragine Legenda aureájának XV. századból származó másolata, valamint – szintén latin nyelven – a Brjusznak adományozott grófi címről szóló, hétlapos folio méretű oklevél [Kopiâ zalovannojo gramoty na grafskoe dostoinstvo Â. V. Brûsu ot Petra I.].

A Brjusz-könyvtár katalógusa alapján lehetőségem volt a gyűjtemény nyelvi összetételének elemzésére is. A számítások a következő arányokat mutatják:

Német	420
Angol	222
Latin	65
Holland	58
Francia	17
Svéd	13
Orosz	9
Olasz	9
Észt	5
Lett	5
Finn	2
Lengyel	1
Görög	1
Spanyol	1

Összesen: 828

A számadatokból pontosan kiviláglik, hogy Brjusz könyvtárába a legnagyobb számban az általa beszélt, jól ismert nyelveken íródott művek kerültek be, a német, az angol, a latin és a holland könyvek mintegy 92,4 százalékát alkotják a teljes állománynak. Az összes többi nyelven készült művek száma annyira elenyésző, hogy valószínűsíthetjük, ezek inkább ajándékként, semmint tudatos megrendeléssel kerültek a gyűjteménybe. A művek kiadási helyének statisztikája szinte ugyanezeket az arányokat mutatja: a legtöbb mű Frankfurt am Mainben, Lipcsében, Nürnbergben, Londonban, Oxfordban, Amszterdamban és Leidenben készült.

A fent leírtak minden valószínűség szerint alátámasztják azt a megállapítást, hogy Jakov V. Brjusz könyvtára egy olyan oroszországi tudós gyűjteménye, aki könyveivel és tevékenységével a nyugat-európai viszonyok között is megállta volna a helyét. Ezt a könyvtárat tulajdonosa nem gazdagsága bizonyítására állította össze, hanem tudományos tevékenysége során elengedhetetlenül fontos munkaeszközként alkalmazta. Már a beszerzés fázisát is ez motiválhatta, így az sem véletlen, hogy a művek nagy többségének kiadási ideje a XVII. század második felére és a XVIII. század első negyedére esik: Brjusz tehát nem első kiadásokat, értékes régi könyveket és kéziratokat gyűjtött, hanem sokkal inkább a kötetek tartalma volt a beszerzés első számú szempontja. Folyamatos, nagyon sok műben megtalálható bejegyzései a könyvek értő forgatását és a mindennapi munkában – tanulás, művelődés, fordítás, szerkesztés, könyvírás – való állandó használatát bizonyítják.

Hangodi Ágnes

Egy régi könyvtáros-mohikán emlékeiből

Ahogy lehet(ett) 8.

A könyvtár, mint a honi számítógépesítés
egyik „előolvasója”

Az „Ahogy lehet(ett)”-sorozat első hét darabja (3K 1995–1997) után ismét folytatódik a „mohikánózás”.*

Az 50-es, 60-as évek fordulója a magyar könyvtárügy, különösen a tömegkönyvtári hálózat fejlesztésének minden gyermekbetegsége és a kor viszonyaiból következő furcsaságai ellenére is alapozó, jelentős korszaknak tekinthető. Ennek mind kevesebb az élő tanúja. A tudományos és szakkönyvtárak, valamint a közművelődési könyvtárhálózat kiépítése nem kevés előremutató tényezővel járt.

Ezek sorába tartozik, hogy a könyvtár végül is nemcsak távoli szemlélője volt az egyre inkább meghatározóvá váló nyugati számítógépes trendnek, hanem a szá-

* A folytatás további témaköreiből: népkönyvtári hangulatok, könyvtárdiplomáciai epizódok, illuzórikus könyvtári vámuigyek, papír nélküli könyvtár és Svejk–Vodicska találkozó.

mítógépesítés szakirodalmi előkészítőjeként már ekkor szerény szerepet is vállalt. Az államigazgatásról ez alig mondható el, hiszen érvényesnek számított a korabeli ideológiát sugárzó Rozental–Judin-féle filozófiai lexikon meghatározása, miszerint a kibernetika a munkásosztály manipulálásának, megtévesztésének eszköze. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy nemigen akadt vállalkozó efféle manipulátor könyv beszerzésére. Súlyosbította az ideológiai tartózkodást a devizagazdálkodás.

A „könyvtár” mint általánosított fogalom szerepel a címben, de voltaképpen két könyvtárról szól a történet. Az egyik az Akadémiai, a másik az MTA Közgazdaságtudományi Intézeté. Mindkettő szakirodalmi beszerzéssel, azaz pozitív tájékoztatással járult hozzá a „manipuláció” leleplezéséhez.

Ennek a pozitív tájékoztatásnak a kiindulópontja az a meggyőződés volt mindkét könyvtárnál, hogy ami a nemzetközi szakirodalomban fontosnak tűnik, arról az illetékes magyar intézményeknek és kutatóknak is tudniuk kell. Hogy azután minek minősítik az ebből a meggondolásból bekerülő szakirodalmat, az már nem a könyvtár feladata, hanem használoíé.

Az Akadémiai Könyvtár tulajdonképpen azt a feladatát teljesítette, amelyet gyakorlatilag alapításától kezdve, majd – kvázi kodifikáltan báró Eötvös József által – a 19. század hatvanas éveiben kijelöltek számára. Ő a nemzeti könyvtár funkcióit a sajátos magyar fejlődés miatt úgy határozta meg, hogy a múzeumi könyvtár (OSZK) a hungarica, az akadémiai a nemzetközi, míg az egyetemi a felsőoktatási irodalmat gyűjtse a lehető teljességgel.

1945 után az átszervezett MTA hálózati könyvtárai a specifikus intézeti profil szerint és a folyó kutatásokhoz gyűjtötték a szakirodalmat (ez mindmáig érvényes).

Mindemellett több intézeti könyvtárban országosan jelentős gyűjtemények alakultak ki (pl. a számítástechnikai és automatizálási, történettudományi és a fizikai intézetben). Az Akadémiai Könyvtár gyűjtése azt célozta meg, ami világviszonylatban fontosnak volt ítéltető függetlenül attól, hogy az adott időpontban folytak-e az illető témakörökben hazai kutatások. A MTAK nemzetközi cseréje mind a mai napig nagy szerepet visz. Egyes tudományterületeken országos szakkönyvtári feladatokat látott (és lát) el, ezek: a nyelvtudomány, irodalomtudomány, orientalisztika, ókortudomány és az ún. akademikák.

Mindennek megvilágítása nélkül nem volna érthető, hogy a bevezetőben említett kedvezőtlen ideológiai és devizagazdálkodási konstellációk közepette hogyan vállalta mégis az említett két könyvtár a számítógépes irodalom azon részének beszerzését, amely legalább a hazai kezdő lépések megtételét segíthette. A Közgazdaságtudományi Intézetben vita alakult ki, hogy valóban szükséges-e ezt az irodalmat akár csekély mértékben is behozatni. Végül is az az állásfoglalás született, hogy *kísérletképpen* rendeljen meg a könyvtár a témakörbe vágóan korlátozott számú könyvet az input–output analízisről, az operációkutatásról és a közgazdasági elemzés érdeklődésére számot tartható munkákból. A pozitív érvelések között az is szerepelt, hogy ha bírálni kell a manipulációra alkalmas kiadványokat, ehhez szükségesek maguk az érintett kötetek. (Meg kell jegyezmem, hogy a könyvtár vonatkozó beszerzési javaslatát az intézet akkori nagy tekintélyű igazgatója, Friss István támogatta).

Így azután amikor egy bizonyos idő elteltével nagyobb érdeklődés mutatkozott a hosszabb ideig gyanúsnak tartott könyvek iránt, mind a kutatók, mind pedig az

elsősorban érdekelt főbb gazdasági intézmények munkatársainak rendelkezésére álltak a „belopott” művek.

Ily módon mire sor került az első számítógép, az Ural 2 építésére, már megvolt a szovjet könyvek mellett jó néhány fontosabb nyugati mű is az említett két könyvtárban. A gazdaságkutatók pedig a túlközpontosított tervgazdaság viszonyai között belekóstolhattak a későbbi új gazdasági mechanizmus fogalmával megjelölt reform gondolatkörébe. Ekkorra már fokozatosan több könyvtárban is megkezdődtek az ilyen irányú beszerzések (pl. Országos Műszaki Könyvtár).

Úgy gondolom tehát, hogy a mai „internetes időkben” érdemes visszagondolni arra, hogy a könyvtárnak mint intézménynek jelentős előrevívó szerepe volt az új iránti érdeklődés felkeltésében, valamint a gazdasági–műszaki ismeretterjesztés s a kutatások megkezdésében. Nincs ok a kisebbségi érzésre. És hogy csatlakozással fejeződjék be a történet a hazai számítógépes legendáriumról, az a hír járta az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején, hogy svéd hozzájárulással az Országos Munkaügyi Központ egy nagyteljesítményű IBM-masínához fog jutni, és külföldi specialisták tanítják be a magyarokat. Sok töprengés előzte meg az akciót. Ezek sorába tartozott egy vita az OMFB (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság) keretében, amely „menedzselte” a programot. Felvetődött, hogy a külföldi szakértők jelenléte azzal járhat, hogy kifürkészhetik ipari módszereinket, technikánkat. Az OMFB jó emlékezetű elnöke azzal zárta le a vitát, hogy ha ez történe, nagy sanszunk kellene tekinteni, ez ugyanis visszavetné a meglévő nyugati előnyt, azaz ennél hatásosabb fegyverünk nem is lehetne ellenük. E végszó jegyében került az országba a masina és vele együtt a szakértők.

Rózsa György

2001. február 22-én megalakult a Kódex Könyvtáros Klub, amelyet talán szerencsésebb mindközönségesen Könyvtáros Klubnak nevezni-tekinteni. Két ülése is volt immáron, és akik „kipróbálták” bizonyosan „befizetnek” az örökös tagságra (fizetésről persze szó sincs). A Klubról és rendezvényeiről (minden hónap harmadik csütörtökén ül össze a Kódex Könyvtárházban, délután öt órakor) a 3K következő száma (is) tudósítani fog.

